

رسم‌ها و آموزه‌های بشردوستانه در آیین نوروزی

ندیمه رسولی

مقدمه:

آیین کهن نوروز از دوران قدیم تاکنون در میان اقوام ایرانی در یک قلمرو بزرگ تمدن آسیایی برگزار شده است. این میراث فرهنگی با گرایش به هنرهای هم‌نوع دوستی و طبیعت‌پسندی میراث ارجمند چند هزار ساله این منطقه دانسته می‌شود که نزد ملل منطقه با جنبه‌های خاص هنری به بهانه‌های سال جدید، فصل بهار و رسم نیاکانی بزرگداشت می‌شود. باید اضافه نمود که نوروز در واژگان معنی، روز جدید و تحویل سال گذشته به سال نو را افاه می‌نماید. به قول برخی روایت‌ها از متون کهن ایران زمین، از جمله شاهنامه فردوسی و تاریخ طبری، جمشیدپدا، شاه پیشدادی، پایه گذار جشن نوروز معرفی شده است. همان طوری که در شاهنامه فردوسی گفته شده: وقتی جمشید شاهنشاه پیشدادیان بر همه دشمنان فلات ایران بزرگ پیروز می‌شود و می‌تواند رفاه و سعادت را برای مردم تأمین کند، مردم برای شکرانه این وضعیت، آغاز سال نو را جشن گرفته و آن روز را نوروز نام گذاشتند. امروز جشن نوروز با پیام صلح دوستی و طبیعت دوستی، آیین مشترک فرهنگی و تمدنی کشورهایمانند افغانستان، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان، آذربایجان، پاکستان، ترکمنستان، ارمنستان، ترکیه و برخی مناطق دیگر پنداشته می‌شود که در قلمرو ارزشی آن از اندیشه طبیعت پروری تا گرایش به کثرت‌گرایی فرهنگی قابل مشاهده است.

حقوق بشر و ارزش‌های بشردوستانه به‌عنوان یکی از موضوعات مهم در جامعه بشری تلقی می‌گردد. پس از تشکیل سازمان ملل متحد و تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر به‌عنوان یک سند معتبر در راستای تحقق جوامع عاری از خشونت و تبعیض گام‌هایی از سوی ملل دنیا برداشته شد که اکنون گرایش به زیست مسالمت‌آمیز، هم‌نوع دوستی و رواداری به‌گفتمان غالب مبدل شده است. حقوق بشر دارای آموزه‌های اخلاقی است که با احترام به کرامت انسانی، برابری و آزادی مفهوم پیدا می‌کند که در پرتو آن جامعه‌ی استوار به کثرت‌گرایی شکل می‌گیرد تا زبان‌ها، مذاهب، نژادها و همین‌طور انسان‌ها فارغ از تبعیض جنسیتی به زندگی مسالمت‌آمیز برسند. محتوای حقوق بشر که با اصل کثرت‌گرایی و حمایت از ارزش‌های چند فرهنگی پیوند دارد، این تمایل بشکل معنادار با نگرش آیین نوروز به‌عنوان یک جشن منطقه‌ای که حول فضای چند زبانی، مذهبی و فرهنگی در میان شماری از کشورها برگزار میشود، هم‌سو می‌نماید. ازین جاست که میان روی‌کرد جهان‌شمولی حقوق بشر به‌عنوان یک مؤلفه مهم و پلورالیسم فرهنگی نوروز رابطه دوسویه و فرآیندی بوجود می‌آید.

پلورالیسم حقوق بشری در آیین نوروزی؛

همانگونه‌ی که میدانیم گفتمان حقوق بشر با احترام به تفاوت‌های فرهنگی، قومی، زبانی و نژادی بنیان یافته است و این تفاوت‌های ارزشی جزء ذات جدا ناپذیر زندگی بشر گفته شده؛ چون طبیعت فردی تا اجتماعی آدمیان گرایش به تفاوت‌ها دارد، این چیزی است که در گرایش و تمایل آیین نوروز نیز دیده می‌شود. جشن نوروز بر بنیاد آیین چند ملیتی، چند فرهنگی و چند ارزشی برگزار

می‌گردد که به تمام معنی فضای کثرات گرایانه را در خود پرورش داده و در حمایت از گفت‌وگوی فرهنگ‌ها و هنرها قابل مشاهده است. باید گفت که این ویژگی‌های آیین نوروز به نوعی نگرش جهان‌شمولی حقوق بشر را نیز برمی‌تابد و ارزش‌های جهان‌شمولی حقوق بشری را در فلسفه پلورالیستی خود مورد توجه قرار می‌دهد. باید گفت در اندیشه جهان‌شمولی حقوق بشر، احترام و حمایت از فرهنگ‌ها جزء رسالت دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی دانسته می‌شود، تا با این رسالت زمینه شکل‌گیری جهانی میسر شود که در گستره آن تنوع ارزش‌های قومی و نژادی به صلح پایدار برسند. از همین رو است که نوروز با گرایش به پلورالیسم فرهنگی پیام آور گفتمان صلح‌دراندیشه هم‌گرایی ملت‌های منطقه پنداشته می‌شود. چنان‌چه سازمان ملل متحد نیز از همین جهت جشن نوروز را به عنوان یک میراث ارزشمند جهانی به ثبت رساند.

هنرهای بشردوستانه در آیین نوروزی؛

هنرهای نوروزی در حالی با تمایل به فرهنگ پروری ارزش‌های بشردوستانه تبانی و هم‌نگری پیدا می‌کند که بصورت گسترده با جلوه‌های زیبا شناختی در روزهای ماقبل و مابعد این روز به اجرا گذاشته می‌شود. این ویژگی منحصر به فرد آیین نوروز است که با حضور اجتماعی زنان و مردان رونق خویش را باز می‌یابد که از یک طرف نمادی از هنر دوستی قدیمی زنان و مردان در توالی تاریخ چند هزار ساله می‌باشد. اما از طرف دیگر نوروز یک آیین محصور در سنت‌های گذشته نیست. بل که دارای پیام نو برای نسل‌های کنونی در عرصه‌های مختلف زندگی بشر می‌باشد که به نقش آفرینی زنان و مردان در رسم‌های نوروزی تحت رسوم پیش از نوروز و پسا نوروز بگونه مختصر اشاره می‌نماییم:

۱. رسوم پیش از نوروز و نقش زنان:

قبل از فرارسیدن نوروز آمادگی‌های خاصی برای پیشواز ازین جشن باستانی توسط خانواده‌های نوروز پسند روی دست گرفته می‌شود که در این میان زنان با ظرافت‌های زنانه شان نقش ویژه‌ی در تجلیل از رسم‌های زیبای این جشن دارند. از این‌روی نوروز یک آیین فرا جنسیتی با هنرهای زنانه و مردانه است که زنان و مردان در اجرای آن فارغ از هرگونه تبعیض جنسیتی سهم خویش را ادا می‌نمایند. شاید یکی از دلایل ماندگاری این جشن خجسته در میان این همه تحولات و سرگذشت‌های خوب و بد در توالی هزاران ساله، همین ویژگی انسانی نوروز با ابتکار هنری زنان و مردان باشد، که این جشن خجسته علاوه بر آن‌که هرگز پژمرده نشده، بلکه پیوسته شکوه‌مندتر و پویاتر از گذشته شده است. اضافه بر ویژگی‌های هنری آیین نوروزی با حضور و سهم‌گیری زنان و مردان، این جشن دارای رسوم مختلف می‌باشد که در روزهای ماقبل و مابعد آن به اجرا گذاشته می‌شود و برای هرکدام آن مفهوم خاصی در حافظه و سنت مردمی وجود دارد:

سبزه رویاندن:

یکی از آیین‌های که هم اکنون رواج دارد کاشتن سبزه است. برخی معتقد اند که اهریمن بلای خشک‌سالی را بر زمین فرونشاند، اما جمشید به جنگ با اهریمن پرداخت و او را شکست داد و با بازگشت جمشید، درختان، نهال‌ها و چوب‌ها همه سبز شدند. پس مردم این روز را نوروز خواندند. ازین‌روی هر کسی به رسم مبارکی در ظرفی گندم می‌کارند. زنان دو هفته قبل این کار را آغاز می‌کنند و هر روز روی آن مقداری آب می‌ریزند تا گندم جوانه بزند.

خانه تکانی:

خانواده‌ها قبل از نوروز خانه و کاشانه خود را از آلودگی پاک و شستشو می‌دهند. درین رسم باور قدیم بر این بوده است که فروهرهای مردگان در روزهای اول فروردین به خانه‌های آن‌ها می‌آیند، از سفره‌ی هفت سین و خوراکی‌های آنان دیدن می‌کنند و مقداری را هم می‌خورند و در حق اعضای خانواده دعای نیک می‌کنند. ولی اگر خانه‌ها ناپاک باشد و بدون سفره‌ی هفت سین، آن‌ها عصبانی می‌شوند و تا سال بعد ناراحت می‌باشند. ازین‌روی نظافت و آراستگی خانه و محیط زندگی یکی از مراسم معمول درین جشن است.

چهارشنبه سوری:

به باور زردشتیان آتش از بین برنده ناپاکی و روشن کننده تاریکی‌ها است. زردشتیان آتش را نمی‌پرستیدند، بلکه آن‌را به عنوان نماد از یک انسان متعالی قابل احترام می‌دانستند. ازین‌روی چهارشنبه سوری با برافروختن آتش همه ساله در آخرین چهارشنبه (سه‌شنبه شب) سال رو به پایان انجام می‌شد. این جشن اکنون در میان اقوام مختلف حوزه نوروز با برداشت‌های گوناگون به نمایش گذاشته می‌شود. باید گفت واژه سوری به معنی سرخ است. مردم معمولاً بعد از ظهر آتش را روشن می‌کنند و تا صبح قبل از برآمدن آفتاب روشن نگه‌میدارند و از بالای آن می‌پرند و این جمله را می‌خوانند "سرخ می‌تو از من و زردی من از تو".

پختن سمنک:

زنان با آمدن کنار هم در پختن سمنک سهم می‌گیرند. در افغانستان زنان با اجرای ساز و سرود "سمنک در دیک ما کف چه زنیم - دیگران در خواب ما دف چه زنیم" سمنک را در دیگ بزرگ می‌پزند و این کار ساعت‌ها طول می‌کشد تا سمنک دیگی و نانی برای سفره‌های هفت سین نوروزی آماده شود.

ترتیب هفت میوه:

یک شب قبل از نوروز، خانواده‌ها هفت میوه را که متشکل از کشمش سرخ، سبز و سیاه است با غولنگ، بادام، چهارمغز، پسته و سنجد در آب می‌ریزند و در روز سال نو با اعضای خانواده و اقارب آن‌را صرف می‌کنند.

سفره شب نوروز:

در شب نوروز زنان با آماده کردن غذاهایی مانند سبزی و چلو، سفره شب نوروز را آراسته می‌سازند و همه اعضای خانواده به خوشی کنار هم غذا صرف می‌کنند و برای سال جدید آرزوی خوش‌بختی می‌نمایند.

۲. رسم‌های روز نوروز:

افزون بر رسم‌هایی که پیش از روز نوروز انجام می‌شود، در نوروز و روزهای نوروزی نیز این جشن دارای سنت‌های مختلف است که هرکدام مفهوم خاصی را نزد نوروز دوستان ارایه می‌کند. چنانچه سفره نوروزی یکی از بهترین سنت‌های این جشن گفته شده که با پهن کردن سفره هفت سین ترتیب می‌یابد. در واقع هر سین نمادی از یک حالت شناخته می‌شود به طور مثال؛ سبزه نماد خوشبختی و نوزیستی را افاده می‌کند. همین‌طور سنجد نماد عشق، سیب نماد سلامتی، سکه نماد ثروت، سیر نماد نگهداری و سمارق نماد جاودانگی تعبیر می‌گردد. خانواده‌های نوروز پسند در کنار هفت سین آئینه می‌گذارند و شمع می‌افروزند. با شاهنامه فردوسی، یا مثنوی مولانا و یاهم دیوان حافظ به هدف پاس‌داری از زبان مادری و فرهنگ نیاکانی سفره هفت سین را زینت بیشتر می‌بخشند. روی هم‌رفته در افغانستان بیشتر هفت سین در میان کابلیان و مردمان شمال مرسوم می‌باشد. اضافه بر سفره نوروزی، پوشیدن لباس‌های جدید و آراستن زنان در روز نوروز نیز یکی از جلوه‌های زیبا شناختی نوروز دانسته می‌شود. خانواده‌ها با لباس‌های آراسته به دیدن اقارب شان می‌شتابند. نوروز بهانه‌ی خوبی برای هم‌بستگی و تقویت روابط اجتماعی خانواده‌ها و گروه‌های فرهنگی است. از طرف دیگر در روز نوروز کودکان از سوی بزرگسالان هدیه‌های نوروزی دریافت می‌نمایند. برخی نوجوانان در ایام نوروز کاغذپران را که یکی از بازی‌های سرگرم‌کننده و مروج در فرهنگ افغانستان است با پیامک صلح و نوروز بر فراز آسمان بلند می‌کنند.

گفتنی است میله گل سرخ که نام دیگر جشن نوروز در شمال افغانستان بویژه در ولایت بلخ گفته می‌شود. با حضور سیاحان داخلی و بیرونی در دامنه‌های کوه‌ها و تپه‌های سبز در روزگار نوروز برگزار می‌گردد و مردم از فضای سبز بهاری لذت می‌برند و با رقص و پای‌کوبی روزهای نوروزی شان را با شادی سپری می‌کنند. هرچند در تقویم افغانستان پیشا طالبان عید نوروز با دوروز تعطیلی رسمیت داشت. با آن‌هم مردم بلخ این جشن بهاری را تا چهل روز ادامه می‌دادند؛ چون نوروز بلخیان با برافراشتن "جهنده سخی" که در حقیقت فلسفه آن از درفش کاویانی آمده است آغاز می‌شود و پس از چهل روز دوباره با پایان کشیدن آن درفش، آیین نوروزی نیز پایان پیدا می‌کند. اما در وسط این مدت، سیزدهم نوروز را بنام سیزده به‌در نیز تحلیل می‌نمایند که در این روز همه خانواده‌ها

در دشت‌ها و مکان‌های تفریحی برای تفریح و به اصطلاح عام به سبزه لگد کردن می‌روند.

اندیشه طبیعت دوستی و ممنوع دوستی در آیین نوروزی؛

نوروز جشن طبیعت و خاتمه زمستان است که با فرارسیدن نوروز، زمستان با همه سوز و سرمایش جای خود را به فصل نو می‌دهد. درین فصل طبیعت جامه سبز بر تن می‌کند. در میان این همه جوش و خروش و زیبایی‌های طبیعی که انسان همواره از آن لذت می‌برد این نکته حایز اهمیت می‌باشد که زندگی انسان بدون آب، طبیعت، جنگلات، پرندگان و نسیم تازه‌ی صبح‌گاهی امکان پذیر نیست. این پیام نوروزی به جوامع بشری می‌آموزاند؛ این همه موجوداتی که زندگی را برای ما شیرین و ارزشمند می‌سازند، در برابر حفظ حقوق و حیات شان بی‌اعتنا نبوده و دارای رفتار منصفانه نسبت به حفاظت از محیط زیست و استفاده از منابع طبیعی باشیم. نوروز به ما می‌آموزاند که سرسبزی و طبیعت سالم با موجودات زنده عامل خوش‌بختی و سعادت زندگی آدمیان است و آدمی مسؤول حفاظت از این امانت مهم دانسته می‌شود؛ چون بقای انسان با طبیعت سالم پیوند خورده است.

پیام نوروز روی محیط زیست پیوند مستقیم با محتوای نسل چهارم حقوق بشر پیدا می‌کند، چون حفاظت از محیط زیست، توجه به طبیعت پروری و طبیعت دوستی از مضامین اصلی حقوق بشر به هدف استمرار حیات انسان‌ها دانسته می‌شود. چیزی که در این آیین آریایی بوضوح قابل مشاهده است؛ ترویج اخلاق ممنوع دوستی، حس بشر دوستانه در رابطه با انسان‌ها، موجودات زنده و طبیعت می‌باشد. بر بنیاد آموزه‌های مذاهب اوستایی منجمله احکام زردشتی، سخاوت به انسان و ترحم به حیوانات، تمایل به شادی و شادمانی جزء از زیبایی‌های یزدانی است. ازین‌روی آریایی‌های قدیم بر این تلاش بودند تا با هر مناسبتی سوگواری و اندوه را از خود بزدایند. کینه و کدورت‌ها، حرف و سخن‌های آزار دهنده را از ذهن و زندگی خویش دور نمایند و در زباله‌های زمستانی فرو بریزند و با سخاوت و کمک به هموعان خویش به استقبال نوروز بروند.

هر چند آیین نوروز فراتر از ایدئولوژی‌های دینی و مذهبی در میان مردمان منطقه مروج بوده، اما برای یک دوره طولانی آموزه‌های دین زردشتی با پیام پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک روی اندیشه نوروز پسندان سایه افکنده است. چنانچه پارسیان زردشتی نوروز را به مثابه آیین نیک اندیشی و هم‌دیگر دوستی پاس می‌داشتند، و امروز نیز ممنوع دوستی، همدلی و احترام متقابل یکی از ویژگی‌های برجسته نوروز است که در میان جماعت مسلمان و غیر مسلمان با پیام شادباشی هم‌دیگر را به آغوش می‌کشند، و به پدر، مادر و اقارب این روز را با لبخند و مهر تبریک می‌گویند.

سخن آخر؛

با یک نگاه اجمالی و بررسی‌های همه جانبه از آیین نوروزی به این نتیجه می‌رسیم که این جشن باستانی دارای سنت‌ها و آموزه‌های انسان دوستانه است. چون از یک سو فرهنگ پروری و اخلاق هم‌نوع دوستی در پیام نوروز وجود دارد که روی روابط و هم‌بستگی اجتماعی گروه‌های فرهنگی اثر گذار است و از طرف دیگر نوروز به‌عنوان یک روز بین‌المللی در میان اقوام و ملت‌های منطقه سبب اتحاد و هم‌گرایی کشورهای حوزه نوروز با تمایل به پلورالیسم فرهنگی و سیاسی می‌گردد. افزون بر آن سنت‌های نوروزی بگونه‌یی بنا یافته است که در آن زنان و مردان نقش‌های هنرمندانه ایفا می‌نمایند. همین‌طور در محتوای جشن نوروز مضامین همدلی، انسان دوستی و مهر ورزی به مقصد ترویج ارزش‌های انسان دوستانه دیده می‌شود. به همین خاطر بود که این جشن بوسیله سازمان ملل متحد به عنوان یک میراث ناملموس جهانی با پیام صلح و ممنوع دوستی به ثبت رسید. از این جهت است که نوروز فراتر از آیین مرسوم بهاری که در میان مردمان منطقه دیده می‌شود، در محتوای ارزش‌های بشر دوستانه نیز قابل مشاهده است. بی‌دلیل نیست که ریشه‌های آن پیوسته در میان ملل منطقه عمیق‌تر می‌شود و نوروز دوستی عمومی‌تر و گرامی‌داشت از آن جهانی‌تر. چون یک رخ سکه‌ی نوروز بشردوستی، طبیعت دوستی و صلح‌جویی می‌باشد و رخ دیگر سکه‌ی آن پاس‌داری از تاریخ و تمدن نیاکانی.